

بازخوانی مفهوم لذت معماری با رجوع به فضای آموزش معماری (نمونه موردی: لذت معماری در دانشکده هنر و معماری یزد (خانه رسولیان))

چکیده

فرض بر این است که با ارتباط مؤثر دانشجو با فضا و حضور کیفیت‌های معماری، شرایط برای یادگیری معماری از طریق تعامل با محیط فراهم می‌شود. شاخص‌ترین کیفیت محیطی، کیفیت زیبایی‌شناسی است. در برنامه آموزش معماری، فراگیر در نتیجه تقابل حسی با محیط در یک فرآیند ادراکی با تجربه‌ای زیبایی‌شناسانه آشنا می‌گردد که لذت زیبایی‌شناسی و لذت معماری را به همراه دارد. تحقیق حاضر به موضوع «لذت معماری» در محیط آموزش معماری می‌پردازد. از این لحاظ به یکی از موارد با اهمیت و بدیع در عرصه آموزش معماری نگاهی نو دارد. اما مسئله تحقیق عبارت است از اینکه اگر لذت را یکی از مشخصه‌های اصلی زیبایی‌شناسی معماری بدانیم، چه نمودی از آن را در فضاهای آموزش معماری، می‌توان مشاهده کرد؟ در راستای نیل به هدف و پاسخ‌گویی به مسئله تحقیق، مفهوم لذت معماری در دانشکده معماری یزد مورد بررسی قرار گرفت. این دانشکده در خانه رسولیان، متعلق به دوره قاجار، دائر گردیده است. این پژوهش در دو مرحله کتابخانه‌ای و میدانی انجام شده است. در گام نخست، بررسی متون مرتبط با ادبیات موضوع انجام پذیرفت تا دیدگاه کلی در مورد مفهوم «لذت معماری» به دست‌آید و با تلخیص مبانی نظری گردآوری شده به روش استدلال منطقی، ویژگی‌هایی برای بروز لذت معماری تبیین شد. در گام بعدی به‌واسطه مطالعات میدانی و ثبت شواهد تجربی گردآوری شده و رجوع به ادبیات موضوع، چگونگی بروز لذت معماری در دانشکده هنر و معماری یزد در قالب جداول بیان گردید. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که لذت معماری در این دانشکده که در خانه سنتی رسولیان واقع شده، در قالب لذت فیزیکی، لذت روان‌شناسی، لذت اجتماعی و لذت ایدئولوژیک نمود پیدا کرده است.

اهداف پژوهش:

۱. تبیین لذت معماری و جایگاه آن در آموزش معماری.
۲. بررسی وجود یا فقدان لذت معماری در محیط آموزش معماری.

سؤالات پژوهش:

۱. لذت معماری چیست و با کدام یک از مراتب لذت مرتبط است؟
۲. در خانه‌های سنتی که به دانشکده معماری تغییر کاربری داده‌اند، چه مؤلفه‌هایی از لذت معماری را می‌توان یافت؟

کلیدواژه‌ها: لذت معماری، زیبایی‌شناسی، محیط آموزشی، خانه سنتی.

مقدمه

به عقیده راجر اسکروتن^۱، معماری چیزی است که کل محیط را کنترل می‌کند و اثر آن در تجربه یک عمر دریافت می‌شود نه در یک مشاهده محدود. فضاهای آموزشی یکی از تأثیرگذارترین فضاها به‌شمار می‌روند؛ چراکه در روند پیشرفت و تکامل جوامع بشری نقشی سازنده و مؤثر دارند و فراگیران علاوه بر فرایند مناسب یادگیری، به محیط مناسبی نیاز دارند که بتوانند با آن تعامل داشته باشند (رحیمی‌مند و عباس‌پور، ۱۳۹۴: ۱۲۲). تحقیقات رابطه واضحی بین کیفیت فضای آموزشی، کالبد و آموزش را نشان می‌دهد. از این رو، بسیاری از موضوعات مرتبط با فضاهای آموزشی به‌صورت ویژه مورد بررسی پژوهشگران قرار گرفته‌اند.

در میان فضاهای آموزش عالی، بیشترین اهمیت را می‌توان برای فضای آموزش معماری قائل شد؛ چراکه در عین تأثیر بر رشد افراد، در تربیت طراحان آینده نیز مؤثر هستند. جنبه کالبدی محیط آموزشی معماری باید به‌گونه‌ای باشد که نه تنها عملکرد آموزش معماری در آن جای گیرد، بلکه دانشجو در مواجهه با کالبد، بتواند مفاهیم معماری را به‌صورت تجربی فراگیرد. بنیل ابودایه در ارتباط با آموزش معماری اظهار می‌دارد: آموزش طراحی باید دربردارنده تنوع روش‌ها باشد و آن انحصاری نیست، دانشجویان باید در معرض تجربیات متنوع آموزشی قرار گیرند (محمودی و ناری‌قمی، ۱۳۹۵: ۶۹). زیبایی وقتی حاصل می‌شود که حواس انسان نوعی زیبایی‌شناسی را درک کند (دبده، صدیق و رضوان‌پناه، ۱۴۰۱: ۱۲). مسئله زیبایی‌شناسی^۲، از مهم‌ترین مفاهیم مطرح در روند آموزش معماری است که بر روش آموزش تجربی آن تأکید شده است. مواجهه با لذت زیبایی‌شناسی^۳ و لذت معماری^۴ محیط آموزشی، می‌تواند برانگیزاننده حس زیبایی‌شناسی دانشجویان باشد.

مسئله اساسی که باید مورد توجه قرار گیرد این نکته است که کیفیت معماری فضای آموزشی، چگونه می‌تواند اهداف یادگیری جاری در فضا را تقویت کند؟ تأملی در حیطه روان‌شناسی تربیتی نشان می‌دهد نظریاتی در این حوزه وجود دارد که مشاهده عینی، مشارکت عملی یادگیرندگان یا به عبارتی، تجربه کردن و انجام دادن آن‌ها را بخش مهمی از فرایند یادگیری می‌داند (فرضیان و کرباس، ۱۳۹۳: ۸۸). مواجهه با مصادیق معماری نقش به‌سزایی در یادگیری و شکل‌گیری تجربه فعال دانشجویان معماری دارد (میرجانی و ندیمی، ۱۳۹۷: ۷). به‌نظر می‌رسد، دانشکده معماری مهم‌ترین مصداقی است که دانشجو بیشترین و نزدیک‌ترین ارتباط را با آن برقرار می‌کند و در مواجهه مستمر با آن، به‌صورت تجربی و حضوری می‌تواند درک درستی از مفاهیمی که فراگرفته دست آورد؛ بنابراین کیفیت محیط آموزش معماری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و در امر معماری فضای آموزش معماری باید اهتمام ویژه‌ای مبذول گردد و واجد کیفیت‌ها، معانی و مفاهیم اصلی معماری باشد.

از جمله مهم‌ترین این مفاهیم که همواره مورد تأکید نظریه‌پردازان و صاحب‌نظران قرار گرفته و سرمنشأ مفاهیم دیگر به‌شمار می‌آید، مفهوم زیبایی^۵ و زیبایی‌شناسی است. زیبایی‌شناسی در معماری، یک شاخه فلسفی بسیار مهم است و تحلیل معماری به‌وسیله زیبایی‌شناسی دارای اهمیت فراوانی است (ایلیز و واگنر، ۲۰۰۹: ۸۹). اسکروتن بر لزوم

^۱ Roger Scruton

^۲ Aesthetics

^۳ Aesthetic pleasure

^۴ Architectural Pleasure

^۵ Beauty

آموزش زیبایی‌شناسی تأکید دارد و معتقد است که معماری مدرن آن را به انحراف کشانده است. شکست معماری مدرن ناشی از بدفهمی این آموزش و گرایش به طرد آموزه‌های راستین چشم و شهود، در مقابل آموزه‌های کاذب عقل است. البته پسند زیبایی‌شناختی هم مانند هر استعداد انسانی، ممکن است در سطح کودکانه و پرورش نیافته باقی بماند و برای به فعلیت رسیدن نیازمند انگیزش و آموزش است (اسکروتن و هاسپرس، ۱۳۹۳: ۴۵). مقوله زیبایی به‌خودی‌خود و به‌طور مستقیم قابل آموزش دادن نیست بلکه در آموزش معماری، زیبایی عاملی است که انسان به‌مرور زمان آن را درک می‌کند؛ بنابراین شایسته است فضای آموزش معماری قابلیت برانگیختن روح زیبایی‌شناسانه دانشجوی را دارا باشد. آموزش قواعد زیبایی‌شناسی به دانشجویان معماری آسان نیست؛ اما ضروری است. لذت زیبایی‌شناسی از مؤلفه‌های اصلی زیبایی‌شناسی است که عامل انگیزش حس زیبایی‌شناسی در کالبد محیط به‌شمار می‌آید و امروزه به‌دلیل سرعت فناوری و هجوم ناشی از آن کم‌تر مورد توجه قرار می‌گیرد. به‌نظر می‌رسد مواجه دانشجوی معماری با لذت زیبایی‌شناسی و لذت معماری می‌تواند روح زیبایی‌شناسی را در او هوشیار کند و به درک زیبایی‌شناسی بینجامد.

در تحقیق حاضر تلاش شده است از طریق تأمل در محیط آموزش معماری که تأثیر به‌سزایی در کیفیت آموزش معماری دارد و از طریق بسط نظریات پیرامون لذت، به شناخت لذت معماری و بررسی بروز آن در فضای آموزش معماری در دانشکده‌هایی که در خانه‌های سنتی دائر شده‌اند، پرداخته شود.

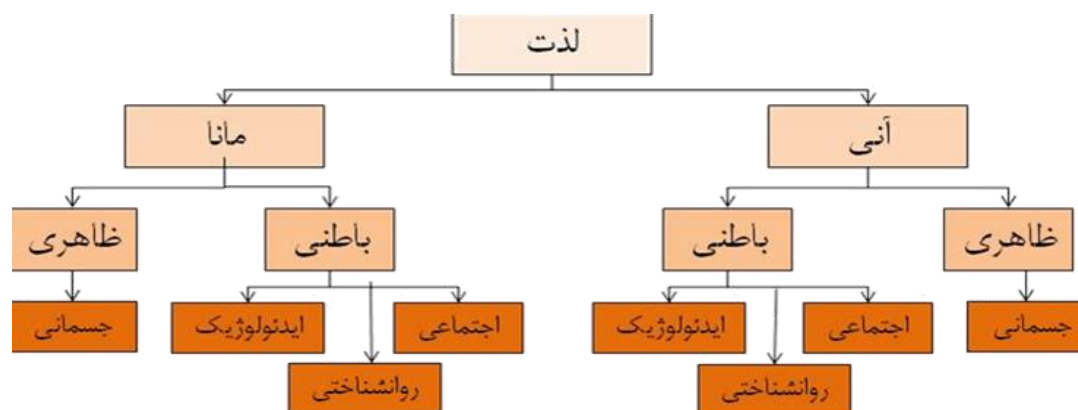
نتیجه‌گیری

آموزش معماری، متولی انتقال مفاهیم و معارفی است که به عمل معماری یا همان خلق اثر معماری یاری می‌رساند. معرفت تجربی سهم مهمی در شکل‌دهی به دانش معماری برعهده دارد. یکی از منابع این معرفت تجربی، رجوع به آثار و مصادیق موجود معماری است. از جمله مصادیقی که فراگیران معماری در طول دوران تحصیل خود بارها با آن مواجه هستند، دانشکده‌های معماری است. فضای مرتبط با فعالیت دانشجویان معماری باید شرایط مناسب و مطلوب برای رشد فیزیکی، ذهنی، عاطفی و اجتماعی آنان را فراهم سازد.

امروزه انتخاب بناهای قدیمی به‌خصوص خانه‌های سنتی به‌عنوان دانشکده هنر و معماری محل بحث بسیاری از صاحب‌نظران قرار گرفته و مخالفان و طرفداران خاص خود را دارد. اثبات وجود لذت معماری به‌عنوان اصلی‌ترین مؤلفه زیبایی‌شناسی که نقشی اساسی در آموزش معماری ایفا می‌کند، می‌تواند مزیتی برای یاری رساندن به تأیید صلاحیت این‌گونه فضای آموزش معماری باشد. اما ذکر این نکته نیز ضروری است که وجود لذت معماری و غنای زیبایی‌شناسانه محیط، تنها یکی از شروط لازم برای تضمین یادگیری است. هرچند محیط آموزش از غنای بالایی برخوردار باشد، عوامل بسیاری وجود دارد که در امر آموزش معماری باید مورد توجه قرار گیرند.

لذت معماری زمانی فراهم می‌آید که معماری بتواند انتظارات فضایی یک فرد را برآورده سازد و ایده‌های معمارانه، کانسپت‌ها یا کهن‌الگوها را باهوش و ابتکار خود تجسم نماید. توجه به لذت معماری در محیط آموزشی، می‌تواند این فعالیت را جذاب و هیجان‌انگیز سازد و اثرگذاری آن را بر مخاطبان خاص خود (دانشجویان معماری) بیشتر کند. مهارت معماران، با هدایت احساس لذت خود از شکل، به آن‌ها اجازه می‌دهد تا اشیاء مادی را به لحاظ سودمندی و زیبایی‌شناسی طراحی کنند و در پیشرفت زندگی آن‌ها در قلمروهای جسمی و روانی نقش داشته باشند پس کاوش دلالت‌های لذت معماری برای محیط، حائز اهمیت است.

از یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان نتیجه گرفت لذت معماری کیفیت خوشایند و دلنشینی است که باتوجه به خصوصیات فردی و سابقه ذهنی و البته مدت حضور وی در فضا، امکان پدیدارشدن لذت آنی (حسی) و یا لذت مانا (عقلی) فراهم می‌شود. (شکل شماره ۷) اگر فضا واجد مؤلفه‌های لذت معماری باشد، مخاطب متناسب با سابقه ذهنی خود، در مواجهه با مکان یا در مرحله لذت معماری محسوس و آنی (فیزیکی) متوقف می‌شود و یا به واسطه درنگ در فضا و تداعی مثبت، امکان رسیدن به لایه‌های بالاتر یعنی لذت معماری معقول، شامل لذت اجتماعی، لذت روان‌شناختی و لذت ایدئولوژیک، محیا می‌شود. (شکل شماره ۸)

شکل ۷. سلسله‌مراتب لذت، منبع نگارندگان.

شکل ۸. نمودار سلسله‌مراتب لذت در محیط، منبع نگارندگان

نتایج این پژوهش نمایانگر این است که فضای دانشکده هنر و معماری یزد به لحاظ وجود مؤلفه‌های لازم برای تحقق لذت معماری بسیار غنی است. لذت معماری در این فضا، از نوع حسی و عقلی بوده و در قالب چهار گونه لذت فیزیکی، لذت روان‌شناسی، لذت اجتماعی و لذت ایدئولوژیک قابلیت بروز و ظهور دارد. در خصوص لذت بصری، مصادیقی در جهت تأیید وجود تمام مؤلفه‌های موردنظر هیلدبراند شامل؛ اصل لذت در چشم‌انداز به سمت آب، پناهگاه و چشم‌انداز داخلی، کاوش، محیط اغواکننده، مخاطره، هماهنگی شناختی، تازگی محرک و پیچیدگی و نظم به فراوانی در تمامی سکنس‌های بصری دانشکده معماری قابل مشاهده و درک است. دانشجویان براساس گونه طبیعی خود از مراتب مختلف لذت معماری بهره‌مند می‌شوند؛ در نتیجه ادراک لذت معماری به زیبایی‌شناسی محیطی دست می‌یابند که در روند آموزش معماری آن‌ها بسیار مفید خواهد بود.

منابع و مأخذ:

- اسکروتن، راجر و هاسپرس، جان. (۱۳۹۳). فلسفه هنر و زیبایی‌شناسی. یعقوب آژند. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- اسکروتن، راجر. (۱۳۹۳). زیبایی، فریده فرنود فر. تهران: مینوی خرد.
- اکرمی، غلامرضا. (۱۳۸۳). «سنت و هنر معماری». نشریه صفا؛ دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، دوره ۱۴، شماره ۱، ۱۴۳-۱۲۷.
- امینی، مهدی. (۱۳۹۵). «لذت زیبایی‌شناختی و تمایز آن از لذت زیستی: بررسی دیدگاه توماس آکویناس». نشریه پژوهش‌های فلسفی کلامی بهار، شماره ۶۷، ۱۴۲-۱۲۱.
- بحتویی، رها؛ نیک‌کار، محمدرضا. (۱۳۹۴). «جایگاه زیبایی‌شناسی در فرایند آموزش معماری». کنفرانس بین‌المللی مهندسی و علوم.
- چومی، برنارد. (۱۴۰۱). معماری و انفصال. ترجمه: حسام عشقی و مرتضی. تهران: فکر نو.
- حق‌شناس، ساناز؛ محمودی، مهناز و خانلو، نسیم. (۱۳۹۹). «طراحی ایستگاه‌های حمل‌ونقل ریلی شهر تهران مبتنی بر معماری حواس (مطالعه موردی: ایستگاه‌های مترو تجریش، میدان ولیعصر، فرودگاه مهرآباد)». مطالعات محیطی هفت حصار، سال نهم، شماره ۳۲، ۷۰-۶۱.
- خادمی، عین‌الله؛ حاجی‌بابایی، حمیدرضا. (۱۳۹۲). «تبیین مفهوم لذت و اقسام آن از منظر غزالی». انسان‌پژوهی دینی، شماره (۲۸)، ۷۹-۹۸.
- خادمی، عین‌اله. (۱۳۸۹). «جستاری درباره چیستی لذت از منظر ابن‌سینا». فلسفه و کلام اسلامی (مقالات و بررسی‌ها)، ۴۳(۱)، ۵۰-۲۹.
- دبده، محمد و فرح‌نیا، امیرحسین. (۱۳۹۷). «بررسی تأثیر تغییر کاربری بر معماری داخلی خانه تاریخی بهنام به فضای آموزشی (دانشکده معماری)». کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران، تهران.
- دبده، محمد؛ صدیق، مرتضی و رضوان پناه، مجید. (۱۴۰۱). «نقد و بررسی کتاب «طراحی براساس ادراک و رفتار انسانی». از مجموعه آثار معمار دبده. معمار شهر، دوره اول، شماره ۴، ۱۱۷-۹۸.
- دبده، محمد؛ صدیق، مرتضی و رضوان پناه، مجید. (۱۴۰۱). نقد و واکاوی کتاب «ماهیت هنر و تزئینات در معماری داخلی (طراحی و دکوراسیون)». از مجموعه آثار معمار دبده. ماهنامه پژوهش در هنر و علوم انسانی، سال هفتم، شماره ۹ (پیاپی: ۴۸)، ۲۴-۱۱.
- دوباتن، آلن. (۱۳۹۷). معماری شادکامه. ترجمه: محمدرضا مردانیان. تهران: انتشارات تمدن ملی.
- دیویی، جان. (۱۳۹۱). هنر به منزله تجربه، مسعود علیا. تهران: ققنوس.
- رحیمی‌مند، مریم؛ عباس‌پور، عباس. (۱۳۹۴). «تأثیر شیوه‌های جدید آموزش بر خلاقیت و پیشرفت تحصیلی دانشجویان». ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۴(۴)، ۱۱۹-۱۴۲.

ژیلسون، اتین. (۱۳۸۵). هستی در اندیشه فیلسوفان. ترجمه: سید حمید طالبزاده، محمدرضا شمشیری. تهران: نشر حکمت.

سالم، بن؛ ناکاتسو، ریوهی و روتربرگ، متیاس. (۱۳۸۸). «تجربه کانسایی (زیبایی‌شناسی، احساسات و تعادل درونی)». شهاب‌الدین امیرخانی، مجله: زیبا شناخت، شماره ۲۱، ۳۲۸-۳۰۳.

شاه‌چراغی، آزاده و بندرآباد، علیرضا. (۱۴۰۱). محاط در محیط: کاربرد روان‌شناسی محیطی در معماری و شهرسازی. تهران: انتشارات فکر نو.

شجاعی باغینی، حوریه؛ خادمی، عین‌الله. (۱۳۹۹). «بررسی چیستی لذت از طریق مؤلفه‌ها و جایگاه طرح آن در فلسفه سینوی». نشریه حکمت و فلسفه، ۶۴، ۱۴۲-۱۱۹.

شفیعی، راضیه؛ کاوندی، سحر. (۱۴۰۱). «جایگاه بدن در امر ادراک از منظر ابن‌سینا و موریس مرلوپونتی». نشریه الهیات تطبیقی، (۲۸)، ۱-۲۲.

شپرد، آن. (۱۳۸۸). مبانی فلسفه هنر. ترجمه: علی رامین. چاپ هفتم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

ضمیران، محمد. (۱۳۷۷). جستارهایی پدیدارشناسانه پیرامون هنر و زیبایی. تهران: انتشارات کانون.

علیق، محمدحسن. (۱۳۹۰). تبیین دیدگاه‌های زیبایی‌شناختی ابوحنیفه توحیدی در تعلیم و تربیت و نقد آرای زیباشناختی الیوت آیزنر براساس آن، رساله دکتری دانشگاه تربیت مدرس.

عمرانیان، سیده نرجس. (۱۳۹۸). لذت و معنای زندگی: بررسی تطبیقی دیدگاه ارسطو. ابن‌سینا، بنتام. تهران: انتشارات مولی.

فرضیان، محمد؛ کرباسی، عاطفه. (۱۳۹۳). «دست‌ساخته‌ها — تجربه شخصی، یادگیری از راه ساختن در آموزش معماری». نشریه هنرهای زیبا (معماری و شهرسازی)، دوره ۱۹، ش ۳، ۹۶-۸۷.

کرافورد، داندل دبلیو. (۱۳۸۴). کانت، منوچهر صانعی دره بیدی، مجموعه مقالات دانشنامه زیبایی‌شناسی.

محمودی، امیرسعید مشهور به محمد؛ مسعود ناری قمی. (۱۳۹۵). «اهمیت به‌کارگیری دانش تجربی در آموزش معماری». هنرهای زیبا معماری و شهرسازی ۲۱، ۳، ۵۳-۶۶.

مطهری، مرتضی. (۱۳۷۰). اسلام و مقتضیات زمان. تهران: انتشارات صدرا.

مهر محمدی، محمود. (۱۳۸۳). آموزش عمومی هنر: چیستی، چرایی و چگونگی. تهران: انتشارات مدرسه.

میرجانی، حمید؛ ندیمی، حمید. (۱۳۹۷). «الگوی تجربه فعال در آموزش معماری تدوین مدلی برای کسب دانش عملی طراحی از طریق رویکرد طراحانه به مصادیق معماری». نشریه مطالعات معماری ایران، شماره ۱۴، ۲۰-۵.

نقصان محمدی، محمدرضا؛ میر وکیلی، مسعود. (۱۳۹۱). «تجدید حیات و معماری مدرسه محله هنر و معماری یزد مدرسه هنر با حضور «محله سهل بن علی»». مجله صفا، ۲۲(۵۸)، ۴۵.

یزدانی، عباس. (۱۳۹۰). «مقایسه دیدگاه ابن‌سینا و ملاصدرا در مورد تجرد خیال و ارتباط آن». نشریه الهیات تطبیقی، شماره (۶)، ۹۵-۱۰۸.

- Altman, I & Low, S. (1992). *Place Attachment*. New York: Plenum Press.
- Bergren, A. (1998). Jon Jerde and the Architecture of Pleasure. *Assemblage*, 37, 9-30.
- Hildebrand, G. (1999). *Origins of Architectural Pleasure*, University of California Press, Berkeley and London.
- Ilie, R., Wilson, K. S., & Wagner, D. T. (2009). The spillover of daily job satisfaction onto employees' family lives: The facilitating role of work-family integration. *Academy of Management Journal*, 52(1), 87-102
- Jordan, P.W. (2000). *Designing Pleasurable Products: An Introduction to the New Human Factors* (1st ed.). CRC Press.
- Katz, Leonard D., "Pleasure", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.)
- McMahon, J.A. (2001). "Towards A Unified Theory Of Beauty", *The Foundation Of Aesthetics* Oxford University
- Mirjani, H. (2002). Today's life, the body of yesterday, Review the formation of the Yazd School of Architecture in the old house of Rasulian. M.A . Thesis, College of Arts and Architecture, Yazd university ,Iran. 200 p.
- Relph, E. (1992). *Place and Placelessness*. Pion. London
- Santayana, G. (1936). *The Sense of Beauty: Being the Outline of Aesthetic Theory*. New York: Dover Publications.
- Smith, John. *Encyclopaedia Britannica*, 11th ed., s.v. "Internet." Chicago: Encyclopaedia Britannica, 2009.
- Sevier, Christopher Scott. (2012). *Thomas Aquinas on the Nature and Experience of Beauty*.